

ОХМАТИВСЬКИЙ НАРОДНИЙ ХОР, ЯК ЕТАП СТАНОВЛЕННЯ ТА ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ХОРОВОЇ СПРАВИ ДОБИ КІНЦЯ ХІХ СТ. – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

Скопцова О.М.

Київський національний Університет культури і мистецтв

В статті аналізуються етапи становлення та професіоналізації народного хорового виконавства в контексті діяльності Охматівського народного хору під керівництвом П. Демуцького. Прослідковується процес переходу співочих гуртів до хорового виконавства. Аналізуються та науково осмислюються особливості організації та функціонування Охматівського народного хору.

Ключові слова: Хор, Народно-хорове мистецтво, співочі гурти, співацькі артілі, Охматівський народний хор, Порфирій Демуцький.

Постановка проблеми. Питання становлення й розвитку народного хорового виконавства в Україні досі ґрунтовно не досліджене в українському етномистецтвознавстві. Так, поза науковим інтересом лишаються ранні форми народного хорового виконавства, зокрема співочі гурти та аматорські народні хорові колективи, розвиток та професіоналізація української народної хорової справи, формування репертуару для народних хорових колективів та інші.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженні цієї проблеми важливу роль відіграли наукові праці в яких частково досліджуються окремі засади розвитку народного хорового виконавства: “Український хоровий спів” О. Бенч-Шокало [1], у якій висвітлено етнокультурні витоки українського хорового співу, його зв’язок із співочими традиціями; “Український народний хор” А. Гуменюка [2], “Українська народна музична творчість” А. Іваницького [3], що є історико-теоретичними дослідженнями українського музичного фольклору (джерела, еволюцію, жанри, поетика, мелодика, форми народного багатоголосся); “Хоровая культура: аспекты изучения и развития” А. Лащенко [7], в якій проаналізовано стилі хорового виконавства, організація хорової справи. Важливе значення мають наукові статті: “Порфирій Демуцький”, “Фольклористична спадщина Миколи Лисенка” К. Квітки [4; 5]; монографія “Григорій Верьовка” С. Козака [6] та “Повість про народний хор” В. Перепелюка [8], в яких розглянуто роль відомих митців у становленні та розвитку української народної хорової справи й народного хорового виконавства.

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми. Систематизуючи наукові джерела, матеріали періодичних видань 50-60-х років ХХ ст., ми здійснили спробу детально дослідити етапи становлення та професіоналізації української народної хорової справи доби кінця ХІХ ст. – першої половини ХХ ст. В даній публікації ми ставимо завдання дослідити соціально-історичні та культурологічні передумови становлення української народної хорової справи, проаналізувати типологічні особливості народного виконавства різних регіонів України, створення аматорських народних хорів, хорів-ланок, артілей, формування репертуару професійних та аматорських народних хорових колективів.

Мета дослідження. Систематизувати та узагальнити особливості та художньо-організаційні засади розвитку народного хорового виконавства наприкінці ХІХ – першої половини ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Етап професіоналізації української народної хорової справи тісно пов’язаний із творчістю цілого ряду хорових колективів, у творчості яких узагальнено характерні організаційні, художньо-стильові та музично-стилістичні принципи українського народного хорового виконавства.

Одними з ранніх форм народного хорового виконавства були співочі гурти, що мали мобільний склад виконавців, відзначались локальними та регіональними особливостями (мовний діалект, манера виконання, тембральна окраса). Характерною ознакою співочих гуртів є специфічний локальний колорит, що виявляється у жанрово-стильових та музично-стилістичних особливостях пісенного репертуару, в манері виконання. Це було зумовлено історичними формами родинно-побутового життя, складом гурту (жіночі, чоловічі, мішані), особливостями виконавської традиції, жанровою специфікою українського пісенного фольклору. Важливі типологічні ознаки гуртового співу, формування етнорегіональної виконавської традиції у тісних зв’язках з лексичними та фонетичними особливостями мовних діалектів, специфікою звуковидобування та звукоутворення, використанням голосових регістрів, переважанням різноманітних форм народного багатоголосся, жанрової спрямованості репертуару, – все це знайшло відображення у формах аматорського та професійного народного хорового виконавства другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст.

На основі гуртів на початку ХХ ст. створюються співацькі артілі¹, хори-ланки, згодом – аматорські народні хорові колективи. Одним із перших колективів, що започаткував традицію концертно-сценічного функціонування, був аматорський народний хор, створений 1892 р. Порфирієм Демуцьким (1860–1927).

Відомості про П. Демуцького в науковій літературі досить скупі. Важливе наукове значення має праця “Порфирій Демуцький” відомого українського фольклориста К. Квітки. Проте, на

¹ Артілями називають робітничі бригади, при яких створювались невеликі аматорські хорові колективи.

нашу думку, роль П. Демуцького у становленні розвитку українського народного хорового виконавства осмислена в сучасному мистецтвознавстві не повною мірою. Адже П. Демуцький був не лише засновником аматорського народного хору, а й визначним хормейстером, фольклористом, автором обробок та аранжувань українських народних пісень.

Слід зазначити, що К. Квітка у своїй праці використовував епістолярну спадщину Демуцького, зокрема працю “Уривки із щоденника Охматівського сільського хору”, в якій вміщено достовірні факти біографії П. Демуцького [5; 6]. Завдяки К. Квітці, до нашого часу дійшли відомості про заснування аматорського народного хору та фольклористичну діяльність П. Демуцького. Заслуговує на увагу аналіз К. Квіткою обробок та аранжувань українських народних пісень П. Демуцького та узагальнення на його основі особливостей композиторського стилю.

Одним із важливих напрямів діяльності П. Демуцького було створення народного хору в селі Охматів Черкаської області, до складу якого увійшли співаки-аматори як носії виконавських традицій цього регіону [5; 6].

За спогадами сучасників, П. Демуцький “плекав дуже бережно стиль селянського співу в його невідробленому, непідфарбованому вигляді”, культивував співочу манеру, яку називав “співати жанром” [6, с. 86]. Своєрідність цієї манери співу зумовлена особливостями звуковидобування та використанням грудного резонування жіночих голосів, що характерно для співу Центральної України.

Характеризуючи виконавський стиль Охматівського хору, К. Квітка зазначає: “Мені не доводилось чути, щоб десь отак горлали пісні про Бондарівну, але я можу собі це уявити як ендосмосу. Навіть в полі чи степу ті самі дівчата видають голосом так, що зовсім протиставляється під час роботи в хаті... Ту саму пісню, сидячи в хаті й відпочиваючи, співають більш зосереджено, з меншим динамічним напруженням” [6, с. 86].

Прагнучи до автентичного звучання українських народних пісень в концертних умовах, П. Демуцький використовував оригінальний мистецький прийом – виконання пісні з різних кутків зали. Це дозволяло йому створити природний акустичний фон, підкреслювало своєрідність та “справжність” народного хорового звучання.

Певну наукову та методологічну цінність мають збірки багатоголосних народних пісень: “Народні українські пісні в Київщині” (К., 1905); “Українські народні пісні” (К., 1951); “Українські народні пісні” (К., 1954) П. Демуцького, які дають уявлення про стильові особливості їх виконання. П. Демуцький був одним із перших, хто зафіксував у записах народних пісень звуковисотність мелодій, діапазон підголосків тощо. Поряд із цим П. Демуцький один із перших систематизував та упорядкував за жанрами українські народні пісні підголосково-поліфонічного складу, канти та лірницькі пісні, поширені в Центральній Україні. В репертуарі сучасних аматорських та професійних народних хорових колективів важлива роль належить народним багатоголосним пісням в обробках П. Демуцького.

Аналізуючи аранжування та обробки П. Демуцького, слід зазначити їх тісні зв'язки з особливостями народного співу, розуміння багатоголосної природи українських народних пісень. П. Демуцький використовує рівнобіжний рух голосів інтервалами (квінтами), тризвуками, октавами, поступово збільшуючи кількість підголосків, що в цілому не порушує “народного стилю”. Яскравими прикладами обробок П. Демуцького є народні пісні “Гей, у лісі, в лісі”, “Гей, у лісі два дубочки”, “На городі верба рясна”, “Чорноморець”. Художньо досконалим зразком, створеним для жіночого хору, є обробка української народної пісні з виводом (підголоском) “А ще сонечко не заходило”. Стилістично довершеною є обробка багатоголосної пісні для чоловічого хору “Гей, у лісі, в лісі”, записана П. Демуцьким саме в Охматові [4; 5, с. 123].

Обробка П. Демуцького “На городі верба рясна” – це характерний приклад народної підголоскової поліфонічної пісні. Своєрідною ознакою пісні є те, що “заводить” пісню нижній голос, до якого приєднується самостійний підголосок. Партію верхнього голосу доручено виводчиці, голоси вступають поступово, завдяки цьому тембральне забарвлення стає більш яскравим і повним. Створюється своєрідна поліфонічна партитура, в якій гармонічна вертикаль підпорядкована особливостям народного пісенного стилю. Пісня за своєю природою є триголосною. П'ятиголосся утворюється шляхом дублювання нижнього жіночого голосу (альта) чоловічими голосами.

Поряд з піснями поліфонічного складу у збірках П. Демуцького зустрічаються пісні гомофонно-гармонічної фактури: “На вулиці дощ”, “Ой горе тій чайці”. У цих піснях спостерігаємо підпорядкування мелодії верхнього голосу решті голосів, що утворюють гармонічну основу.

В аранжуванні пісень для аматорського народного хору (як приклад “Росте, росте зіллячко романець”, “Ой п'яна я, п'яна”) П. Демуцький використовував різноманітні музично-виконавські засоби: збільшення кількості голосів, створення завершених музичних форм з хоровим вступом, модуляції, квартові зіставлення куплетів, чергування заспіву солістів та хорових груп, співу соліста на фоні хорового звучання, а також використання народного музичного інструментарію, тощо. Яскравим прикладом є обробка української народної пісні “Скриплять нові та ворітчка”, в якій спостерігаємо поєднання ознак, притаманних народному та академічному хоровому багатоголосю. П. Демуцький використовує гармонічний зворот, що завершує заспів пісні (V-I-V). Кожен із цих тризвуків виконується хором подовжено, що дозволяє відчувати чітку послідовність акордів, гармонічний колорит. В останніх тактах пісні неодноразово повторюється неповний тризвук I щабля і автентичний каданс (D7 – I), в якому використано домінантсептакорд з терцевим тоном. Це є характерним для академічного хорового багатоголосся. Водночас у музичному розвитку пісні наявні й специфічні ознаки народнопісенного багатоголосся: унісон чоловічих голосів, різноманітний ритмічний малюнок, одноголосний заспів, якому протиставляється багатоголосний епізод із статичною гармонічною фактурою.

Поряд з обробками народних пісень П. Демущий створив оригінальні хоріві композиції в “народному” стилі: “Дума про Федора Безридного”, пісні на слова Т. Шевченка (“Заповіт”, “Б’ють пороги”), що відзначаються масштабністю, строгою музичною формою, розвиненою хоровою фактурою.

Серед обробок П. Демущийого зустрічаємо також популярні у ХІХ ст. російські народні пісні: “Вниз по матушке, братцы, по Волге”, “За Кубанью за рекой стоял гусар молодой”, в яких збережено особливості російського фольклорного мелосу.

Репертуар Охматовського хору П. Демущийого, репрезентований українськими народними піснями, обробками, аранжуваннями та авторськими композиціями, був відомий за межами регіону. Хор, очолюваний П. Демущийим, був один із перших аматорських хорових колективів в Україні. Його значення в становленні й розвитку українського народного хорового виконавства полягає в тому, що він започаткував концертно-сценічну форму функціонування народного хорового виконавства, позначену такими характерними ознаками: збереження традиційної виконавської народної манери, переважання в репертуарі українських багатоголосних народних пісень, відтворення акустики природного середовища звучання народної пісні. Діяльність цього колективу мала вплив не лише на подальший розвиток аматорського хорового мистецтва, а й на становлення професійних форм народного хорового виконавства. Це був один із перших народних

хорових колективів, що функціонував в умовах концертної естради, підпорядковуючись певним її законам.

На сучасному етапі Міністерство культури і мистецтв України, національна Всеукраїнська музична спілка організували конкурс-фестиваль ім. П. Демущийого, мета якого – зберегти та популяризувати народну пісенну творчість, традиції гуртового співу, продемонструвати художнє багатство народної хорової поліфонії і виконавських стилів. Учасниками конкурсу є аматорські народні хоріві колективи з усіх регіонів України. В репертуарі цих колективів обов’язковим номером є обробка української народної пісні П. Демущийого. Цей факт підкреслює важливу роль П. Демущийого у розвитку народної хорової справи в Україні.

Висновки і пропозиції. Під впливом нових соціальних зрушень на початку ХХ ст., пов’язаних з переважанням колективних форм народногосподарської діяльності, виникають колективні форми господарювання, з’являються й співацькі “артілі”. Співацька “артіль” як рання форма народного хорового виконавства сформувалась на ґрунті фольклорного співочого гурту. Вона складалась із співаків однієї місцевості (міста, селища), яких об’єднувала любов до співу та до української народної пісні. Співацька артіль не мала сталого складу, налічувала від трьох до дванадцяти виконавців. Основу репертуару співацької “артілі” складав локальний пісенно-танцювальний фольклор. У своїй виконавській манері артіль дотримувалась традиції певного регіону, місцевості.

Список літератури:

1. Бенч-Шокало О.Г. Український хоровий спів. Актуалізація звичаєвої традиції: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. – К.: Ред. ж-лу “Український Світ”, 2002. – 440 с.: фотоіл.
2. Гуменюк А.І. Український народний хор: Метод. поради. – 2-е, випр. і доп. – К.: Муз. Україна, 1969. – 118 с.
3. Іваницький А.І. Українська народна музична творчість: Навч. посібник / Під ред. М.М. Поплавського; М-во культури і мистецтв України; КНУКіМ. – 2-ге вид., допрац. – К.: Муз. Україна, 1999. – 222 с.: нот.
4. Квітка К.В. Лисенко як збирач народних пісень // Повідомлення музично-етнографічного кабінету / Укр. Акад. наук. – К.: Друкарня Київської філії Книгоспілки, 1923. – Ч. 1. – 18 с.
5. Квітка К.В. Порфирий Демущийий // Вибрані статті. Ч. 2. Фольклористичні праці / Упор. та комент. А.І. Іваницького. – К.: Муз. Україна, 1986. – С. 78–129.
6. Козак С.Д. Григорій Верьовка: Біограф. повість. – К.: Молодь, 1981. – 232 с. – (Уславлені імена: Сер. біогр. творів; Вип. 51).
7. Лащенко А.П. Хоровая культура: аспекты изучения и развития. – К.: Муз. Україна, 1989. – 134 с.
8. Перепелюк В.М. Повість про народний хор: Сторінки з щоденника / Літературний запис В. Данилейка. – К.: Муз. Україна, 1970. – 260 с.

Скопцова Е.М.

Киевский национальный университет культуры и искусств

ОХМАТОВСКИЙ НАРОДНЫЙ ХОР, КАК ЭТАП СТАНОВЛЕНИЯ И ПРОФЕССИОНАЛИЗАЦИИ УКРАИНСКОГО НАРОДНОГО ХОРОВОГО ИСКУССТВА КОНЦА ХІХ В. - ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЫ ХХ СТ.

Аннотация: В статье анализируются этапы становления и профессионализации народного хорового исполнительства в контексте деятельности Охматовского народного хора под руководством П. Демущийого. Прослеживается процесс перехода певческих групп к хоровому исполнительству. Анализируются и научно осмысливаются особенности организации и функционирования Охматовского народного хора.
Ключевые слова: хор, народно-хоровое искусство, пение группы, певческие артели, Охматовский народный хор, Порфирий Демущийий.

Skoptsova O.M.

Kyiv national university of culture and arts

OKHMATIV PEOPLE'S CHOIR, THE STAGE OF THE PROMOTION AND PROFESSIONALIZATION OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S CHOIR LIFE OF THE GIVEN OF THE XIX CENTURY. - FIRST HALF OF XX ST.

Summary

The article analyzes the stages of formation and professionalization of folk choral performance in the context of the activity of the Okhmatov folk choir under the direction of P. Demutsky. The process of transition of singing groups to choral performance is traced. The peculiarities of the organization and functioning of the Okhmatov folk choir are analyzed and scientifically comprehended.

Keywords: choir, folk-choir art, singing group, singing artels, Okhmatov folk choir, Porfiry Demutsky.